

РОЗВИТОК МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ ЯК ОСНОВА ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ В МАЙБУТНІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Незаперечною є думка, що забезпечити конкурентоспроможність сучасної економіки на світовому рівні можуть ініціативні, вольові, упевнені в собі фахівці. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність удосконалення системи вищої освіти, спрямованої на формування особистості, яка усвідомлює свої можливості, здібності, потреби, прагне до досягнення успіху в професійній діяльності. Отже, актуальною є проблема вивчення потребо-мотиваційної сфери особистості студента, формування її спрямованості на майбутню професійну діяльність та досягнення бажаних результатів у ній. Розвиток мотиваційної сфери особистості сприяє підвищенню ефективності підготовки майбутніх фахівців, оскільки саме вона регулює й активізує діяльність суб'єкта навчання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема формування спрямованості особистості на майбутню професійну діяльність студентів вищих навчальних закладів у психологічній та педагогічній науках розкривається в роботах Б. Ананьєва, Т. Гордєєвої, С. Занюка, О. Леонтєва, Л. Мітіної, Е. Нікірєєва, С. Рубінштейна, М. Тутушкіної та інших.

За останні десятиліття розв'язанням проблеми формування мотивації навчальної діяльності займалися Р. Боркієвська, Н. Бондаренко, В. Бочарникова, І. Зайцева, Н. Клименко та інші.

Вагомими для нашого дослідження є дисертаційні роботи Л. Сподіна, яка присвячена вивченню педагогічних умов формування професійної спрямованості особистості студентів аграрних закладів освіти, та М. Кондратьєвої «Психолого-педагогічні умови розвитку мотивації досягнення у студентів – майбутніх спеціалістів соціальної роботи».

Не зважаючи на численні публікації з означеної проблеми, в яких здебільшого розглядають загальні аспекти мотиваційного забезпечення навчального процесу, проблемі формування спрямованості на успішну професійну діяльність увага майже не приділяється. Ця проблема особливо актуальна саме для студентів вищих навчальних закладів, адже саме тут відбувається становлення майбутнього фахівця, отримання ним особистісного сенсу в діяльності, від якого значною мірою залежить як його успіх, так і прогрес суспільства.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності розвитку мотиваційної сфери студентів для їх особистісного розвитку, підвищення ефективності навчання та забезпечення успішної професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Ефективним механізмом вирішення завдань із формування спрямованості на успішну професійну діяльність є розвиток у навчальному процесі мотиваційної сфери студента.

На думку вчених (Л. Божович, Л. Виготський, О. Леонтєв, А. Маркова, К. Платонов, С. Рубінштейн, Л. Якобсон та інші), поведінку й діяльність людини значною мірою зумовлює її мотивація як система взаємопов'язаних між собою мотивів, потреб, цілей, інтересів тощо. Мотиваційна сфера особистості також тісно пов'язана з іншими спонукальними факторами (її цінностями, установками, ідеалами, переконаннями), через цілеспрямовані зміни в цій сфері можна ефективно впливати на формування професійної спрямованості студентів.

Результати досліджень таких учених, як: Б. Аткинсон, С. Занюк, Т. Гордєєва, М. Далгатов, М. Кондратьєва, Мак Келланд, Л. Мітіна, А. Орлов, А. Сальков, Х. Хекхаузен та інших дають підстави стверджувати, що важливим і відносно незалежним різновидом мотивації професійної підготовки студентів, що пояснює поведінку людини, спрямовану на саморозвиток й самовдосконалення та значною мірою визначає її спрямованість на успішну професійну діяльність, є мотивація досягнення.

Американський учений Б. Аткинсон є одним із засновників загальної теорії мотивації, яка пояснює поведінку людини, орієнтованої на досягнення високої мети [11]. Ця теорія стала одним із перших прикладів символічного викладу мотивації. Факти, наведені як результат багаторічних досліджень, свідчать про те, що мотивація досягнення успіху є важливим і незалежним різновидом мотивації людини. Від неї значно залежить успішність її діяльності і стан в суспільстві. Давно відмічено, що люди, з яскраво вираженим прагненням до успіху, досягають у житті значно більше в порівнянні з тими, у кого така мотивація слабо виражена або відсутня зовсім.

Вітчизняні психологи дотримуються думки, згідно з якою формування мотивів людини пов'язано з її соціальною суттю, ідеалами, переконаннями, звичками, відчуттями і характером. На основі цих теоретичних положень Н. Клименко слушно відзначає, що мотив – це інтегральний спосіб організації активності людини, будь-яка її спонук, детермінантами якої є як внутрішні, так і зовнішні причини. Він виконує селективну, когнітивну, потребу, спонукальну і змістовно-регуляційно-виконавчу формувальну функції. Тому формування навчально-пізнавальних мотивів є однією з головних умов підготовки успішних фахівців [5].

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу з досліджуваної проблеми, ми дійшли висновку, що дослідження, в основному, присвячені вивченню впливу мотивації на успішність навчання студентів у ВНЗ. Так, наприклад, у роботах М. Липкіна і Н. Яковлева, було встановлено, що успішність навчання у ВНЗ залежить від багатьох аспектів психофізичної активності [9]. Одним із цих чинників успішності, на їх думку, є мотиваційна складова діяльності. Аналогічний результат був отриманий у дослідженні В. Якуніна, Н. Мешкова [10], виявилось, що «сильні» і «слабкі» студенти відрізняються один від одного не рівнем інтелекту, а мотивацією навчальної діяльності. Дослідниками Б. Дадоновим, Е. Савонько, Н. Симоновою встановлений позитивний зв'язок мотиваційних орієнтацій із успішністю суб'єктів навчання. Найщільніше пов'язаними з успішністю виявилися орієнтації на процес і на результат, менш щільно – орієнтація на оцінку викладача.

Навчальна мотивація визначається як окремий вид мотивації, включений до певної діяльності. По-перше, вона визначається самою освітньою системою, освітньою установою; по-друге, – організацією освітнього процесу; по-третє, – суб'єктивними особливостями того, хто навчається; по-четверте, – суб'єктивними особливостями педагога і, перш за все, системи його ставлення до суб'єкта навчання, до справи; по-п'яте, – специфікою навчального предмету.

Детально залежність успішності навчальної діяльності від мотивації була розглянута Г. Клаусом, який зазначав, що установки на учіння і на його наочний зміст мають найбільш стійкий вплив на активне засвоєння, на перебіг цього процесу і на його успішність. Виходячи з цього, він виокремив позитивну і негативну мотивацію. На його думку, людина з сильним бажанням оволодіти знаннями вчитиметься без зовнішнього примусу, отримуючи від своїх знань задоволення, проявляючи наполегливість; достатньо швидко засвоюватиме необхідні відомості, демонструючи інтелект, гнучкість, фантазію [4].

Навчальна мотивація характеризується спрямованістю, стійкістю, динамічністю та є системним утворенням. Із цього приводу А. Маркова пише: «Мотивація учіння складається з ряду спонук, що постійно змінюються і вступають до нових відносин одна з одною (потреби і сенс учіння для учнів, його мотиви, цілі, емоції, інтереси). Тому становлення мотивації є не просто зростання позитивного або посилення негативного ставлення до суб'єкта навчання, а ускладнення структури мотиваційної сфери, що стоїть за ним, вхідних до неї спонук, поява нових, більш зрілих, іноді суперечливих відносин між ними» [7, с.14].

Отже, вченими доведено, що успішність студентів залежить не тільки від природних здібностей, але насамперед від розвитку навчальної мотивації. Між цими двома чинниками існує складна система взаємозв'язків. За певних умов (зокрема при високому інтересі особистості до конкретної діяльності) може включатися так званий компенсаторний механізм. Недолік здібностей при цьому заповнюється розвитком мотиваційної сфери (інтерес до предмета, усвідомленість вибору професії тощо), і студент досягає великих успіхів. Тому вчені доходять висновку, що успішність навчання і професійної діяльності визначаються силою і стійкістю мотивів, їх кількістю, структурою та ієрархічністю. Тож на проблемі мотивації, у тому числі мотивації досягнення, професійної підготовки студентів зупинимося більш докладно.

У російській та вітчизняній психології проблема мотивації досягнення стала предметом досліджень таких авторів, як: Н. Батурін, Т. Гордєєва, М. Далгатов, С. Занюк, М. Кондратьєва, М. Магомед-Емінов, Л. Мітіна, А. Орлов, А. Сальков та ін. Учені до процесу розвитку мотивації досягнення успіху підходять із позицій характерного для гуманістичної педагогіки і психології особистісно-діяльнісного підходу. Ними підкреслюється активна суб'єктна позиція як значущий чинник розвитку і трансформації мотивів досягнення успіху. «Спосіб, програма і конкретні життєві цілі, які оцінюються індивідом як оптимально задовольняючі потреби і відносно яких приймається намір до досягнення, – це і є система мотивів особистості» [3, с. 30].

Мотив досягнення показує, наскільки людина прагне до самореалізації своїх можливостей. У зв'язку з цим представляє інтерес так звана системна модель процесу мотивації досягнень запропонована Т. Гордєєвою [2]. Аналіз складових мотиву досягнення дозволив виявити, що в

його основі лежить не менше трьох компонентів: прагнення до майстерності (орієнтація у важкій роботі на свій внутрішній стандарт якості); прагнення до суперництва (до змагання і лідерства); прагнення до роботи (задоволення від добре виконаної важкої роботи). У соціально-психологічному аспекті мотив досягнення розглядається як мотив соціального успіху. Так, дослідження М. Кубишкіної показало, що провідними особливостями людей із вираженим мотивом соціального успіху є велика активність і упевненість у собі, висока самооцінка [6].

Є. Лушникова виокремлює такі функції мотивації досягнення: пізнавальна функція (відображає прагнення до набуття необхідних знань); емоційна функція (відображає вплив емоцій на навчальну діяльність); інтегративна (відображає систему самооцінок і оцінок досягнутого результату). Автор підкреслює, що формування мотивації досягнення потребує побудови системи педагогічних засобів як безлічі взаємопов'язаних елементів, які утворюють стійку єдність, системоутворювальним фактором якої є цілі. Отже, і основним механізмом, що визначає ефективність процесу розвитку мотивації досягнення, буде механізм цілепокладання [6].

Вітчизняний учений С. Занюк [3] дає визначення мотивації досягнення, розкриває її структуру і роль чинників, що визначають наявність сильної мотивації досягнення. Ним запропонована процедура активізації мотивації досягнення (підкріплення, самопідкріплення, створення сприятливих умов). Він робить висновок, що мотивація досягнення виявляється в багатьох аспектах особистісного зростання й є відносно стійким особистісним утворенням. Проте вона також є динамічним утворенням, що починає діяти у взаємодії із ситуативними чинниками, які є предметом його розгляду.

Можна стверджувати, що активним у професійному навчанні буде той студент, який усвідомлює потребу в знаннях, якостях і уміннях, необхідних для успішної професійної діяльності. На цій основі в нього формується мотив досягнення успіху, розвивається вміння ставити цілі і досягати їх. Саме ці процеси й відображають суть мотиваційно-поведінкового аспекту діяльності викладачів і студентів у навчальному процесі.

У зв'язку з цим варто уваги дослідження Х. Хекхаузена, який описує вікові показники розвитку мотивації досягнення успіху [8]. Аналізуючи зв'язок між діяльністю і мотивом досягнення, Х. Хекхаузен виділяє три групи показників загального вікового розвитку мотивації досягнення, відповідні трьом мотиваційним детермінантам діяльності досягнення:

1. Привабливість успіху і страх невдачі.
2. Особистісний стандарт.
3. Тип атрибуції.

Перша група показників пов'язана з реакцією на результат власної діяльності. Ці показники формують когнітивні передумови переживання успіху і невдачі, і тим самим їх привабливість. Друга група показників розвитку мотивації досягнення пов'язана з когнітивними передумовами формування особистісних стандартів у сенсі збалансованого рівня домагань. Третя група показників розвитку мотивації досягнення створює когнітивні передумови для формування типу атрибуції.

Д. Мак-Клелланд стверджував [12], що мотивація досягнення може розвиватися в зрілому віці, перш за все, за рахунок навчання. Цей процес відбувається, на нашу думку, також у період формування професійної самосвідомості студентів і виборі освітньої траєкторії. Судячи з результатів досліджень у цій сфері, вона може розвиватися і в контексті трудової діяльності, коли люди безпосередньо відчувають усі переваги, пов'язані з досягненнями. У зв'язку з цим треба особливу увагу приділити не тільки системі мотивації студентів, але й створенню умов для їхньої самореалізації. Адекватна мотивація досягнення може закономірно формуватися і конструктивно реалізовуватися лише в умовах справжньої співпраці і, перш за все, позитивного реагування на успіхи і підтримки під час невдачі.

Д. Мак-Клелланд, аналізуючи умови формування мотивації досягнення, об'єднав основні формувальні впливи в чотири групи:

1. Формування синдрому досягнення (прагнення до успіху вище за прагнення уникати невдачі).
2. Самоаналіз.
3. Формування прагнення і навиків ставити перед собою високі, але адекватні цілі.
4. Міжособистісна підтримка.

Кожна з цих груп складається, у свою чергу, із сукупності більш конкретних впливів. У результаті апробації програми з розвитку мотивації досягнення Д. Мак-Клелланд дійшов висновків: щоби зміна мотиву досягнення зберігалась у поведінці тривалий час, необхідні

зовнішні можливості реалізації цього мотиву; у випадку діяльності, що позбавилася самостійності, такі можливості дуже мізерні [12]. До подібних висновків доходить і Х. Хекхаузен: вплив на зміну мотиву буде ефективним у тому випадку, коли він не припиняється і набуває сталість, якщо довготривалий час поєднується з відповідною зміною поведінки [8].

На думку вчених [8;12], чинниками, що впливають на очікування успіху, є: 1) уявлення про свої здібності (суб'єктивна оцінка своїх здібностей), яке формується на підставі успіхів і невдач у минулому; 2) суб'єктивна складність завдання; 3) переконання в залежності успіху від витрачених зусиль.

У дослідженнях Вейнера (Weiner) [13] було виявлено, що люди з високою мотивацією досягнення пов'язують успіх із наявністю здібностей і зусиль, а невдачу сприймають як результат недостатніх старань. Індивіди з низькою мотивацією досягнення вважають, що причиною їх успіху є легкість завдання або везіння, а причиною невдачі – відсутність або недолік здібностей. Ці результати стають зрозумілими, якщо взяти до уваги той факт, що люди з високою мотивацією досягнення схильні оцінювати свої здібності високо, тоді як люди з низькою мотивацією досягнення, навпаки, впевнені у відсутності або недостатності своїх здібностей.

Очевидно, пояснення невдач мінливими чинниками (недостатніми зусиллями або випадковістю) сприятиме оптимістичному погляду на майбутнє й підвищенню мотивації діяльності. У той же час приписування причин неуспіхів стабільним чинникам (наприклад, відсутності або недоліку здібностей, важкості завдання) сприятиме формуванню песимістичного погляду і зниженню мотивації діяльності. На основі цих даних можна скласти практичні рекомендації викладачам і психологам із перебудови причинних схем. Наголос слід робити виключно на внутрішній нестабільний чинник — недостатні зусилля, оскільки їх активізація залежить від самого студента, а відтак у нього зберігається оптимізм із приводу досягнення успіхів у майбутньому.

Велике значення у формуванні мотивації діяльності студентів має ставлення викладача до їх успіхів і невдач. Відомо, що негативні оцінки, що часто повторюються, не тільки відхоплюють студента від інтенсивних занять, але й остаточно підривають віру в себе і свої можливості. Як наслідок такого ставлення – зниження надалі успішності й самооцінки. Навіть якщо викладач і не декларує таке ставлення, то воно може виявлятися в самому стилі спілкування, в будь-яких невербальних проявах. Для людини дуже багато означає думка оточення, тому його негативне або несхвальне ставлення призводить до втрати віри в себе.

Говорячи про розвиток мотивації досягнення, багато дослідників мають на увазі, насамперед, формування активної життєвої стратегії, вироблення моделі поведінки, спрямованої на досягнення успіху й цілей діяльності. Так, К. Абульханова-Славська, досліджуючи активність особистості як суб'єкта діяльності, зазначала: «Активність у широкому сенсі слова – це притаманний спосіб організації життя особистості, регуляції і саморегуляції на основі інтеграції потреб, здібностей, ставлень особистості до життя, з одного боку, і вимог до особистості, суспільства і обставин – з іншого» [1, С. 113 – 114]. Вона виокремлює такі ознаки активної життєвої стратегії особистості: вибір способу життя, вміння розв'язувати суперечність «хочу – маю», творчий пошук і створення умов для самореалізації.

Плідним, на нашу думку, є підхід Є. Козієвської, яка вважає, що основним фактором, який впливає на розвиток мотивації досягнення, є професійна самооцінка. При цьому в основі розвитку мотивації досягнення успіху, на її думку, лежить процес моделювання успішного ідеального образу «Я - професіонал» і формування реалістичних уявлень про себе, найбільш відповідних ідеальному образу. Є. Козієвська розробила функціональну структуру процесу розвитку мотивації досягнення під впливом професійної самооцінки у вигляді таких етапів:

1. Проблематизація попередньої системи мотивації досягнення під впливом негативного ставлення до відповідності реального й ідеального образів «Я – професіонал».
2. Планування змін у системі мотивації досягнення, яка здійснюється на основі ідеального образу «Я – професіонал».
3. Реалізація цих змін.
4. Закріплення системи мотивації досягнення, що виникла знову, на основі позитивного ставлення до відповідності реального й ідеального образів «Я – професіонал» (Є. Козієвська, 1998).

Отже, провідними критеріями розвитку мотивації досягнення виступають вираженість мотиваційних, когнітивних, емоційно-оцінних, атрибутивних і поведінських характеристик особистості. Ця обставина стала основою розробки програми розвитку мотивації досягнення.

Висновки. Сказане вище дозволяє дійти висновку, що мотивація досягнення – це прагнення до успіху, високих результатів у діяльності. Вона організує цілісну поведінку, підвищує навчальну активність, впливає на формування цілі і вибір шляхів її досягнення. Людина, яка прагне до успіху, володіє сильною мотивацією досягнення. Від того, яке значення вона приписує результатам у визначеній галузі, залежить вибір тієї діяльності, якою вона прагне займатися. Розвиток мотиваційної сфери студентів пов'язаний із активною життєвою стратегією, виробкою моделі поведінки, орієнтованої на успішне досягнення цілей професійної діяльності.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці моделі формування в навчально-виховному процесі вищої школи мотивації досягнень студентів у майбутній професійній діяльності.

Список використаних джерел

1. Абульханова К.А. Психология и сознание личности : [проблемы методологии, теории и исследования реальной личности] : избр. психол. тр. / К.А. Абульханова. – М. : Модэк, 1999. – 224 с.
2. Гордеева Т.О. Мотивация достижения: теории, исследования, проблемы / Т. О. Гордеева // Современная психология мотивации / [под ред. Д. А. Леонтьева]. – М., 2002. – С. 9–18.
3. Занюк С.С. Теоретичні та практичні аспекти формування мотивації досягнення / С. С. Занюк // Педагогічні та психологічні науки : Науковий вісник Волин. держ. ун-т. – Луцьк, 1998. – № 9 – С. 55–59.
4. Клаус Г. Введению в дифференциальную психологию учения / Г. Клаус. – М.: Педагогика, 1987. – 173 с.
5. Клименко Н.О. Формування мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів гуманітарного профілю: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. «Теорія та методика професійної освіти» / Н.О. Клименко. – Луганськ, 2005. – 20 с.
6. Кремень В.Г. Освітня діяльність і інтелект: проблеми формування національної інтелігенції / В.Г. Кремень // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2008. – № 2.– С. 3–11.
7. Маркова А.К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 312 с.
8. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. В 2-х т. Т. 1 / Х. Хекхаузен. – 2-е изд. – СПб.: Питер, М.: Смысл, 2003. – 860 с.
9. Яковлева Н.М. Теория и практика педагогического творчества: учебное пособие к спецкурсу / Н.М. Яковлева. – Челябинск : ЧГПИ. – 1987. – 67 с.
10. Якунин В. А. Психология управления учебно-познавательной деятельностью студентов: учеб. пособие / В.А. Якунин. – Л.: ЛГУ им. Жданова, 1986. – 44 с.
11. Atkinson B.R. An Introduction to Mathematical Learning Theory / B.R. Atkinson [et al]. – New York, 1965. – P. 236.
12. McClelland D.C. The Two Faces of Power / D. C. McClelland // Journal of International Affairs. 1970. – Vol. 24.
13. Weiner B. A cognitive (attribution)-emotion-action model of motivated behavior: an analysis of judgments of help-giving / B. A. Weiner // J. of Person. and Soc. Psychol. 1980. – Vol. 39.

Грень Л.М.

Розвиток мотиваційної сфери студентів як основа досягнення успіху в майбутній професійній діяльності

Стаття присвячена проблемі формування мотивації студентів до успішної професійної діяльності. Розглядаються особливості мотивації навчання та мотивації досягнення успіху в майбутній професійній діяльності. Даються рекомендації викладачам вищих навчальних закладів щодо формування мотивації досягнень.

Ключові слова: мотив, мотивація, навчальна мотивація, мотивація досягнень, успішна професійна діяльність, мотиваційна сфера, успіх.

Грень Л.Н.

Развитие мотивационной сферы студентов как основа достижения успеха в будущей профессиональной деятельности

Статья посвящена проблеме формирования мотивации студентов к успешной профессиональной деятельности. Рассматриваются особенности мотивации обучения и мотивации достижения успеха в будущей профессиональной деятельности. Даются рекомендации преподавателям высших учебных заведений по формированию мотивации достижений.

Ключевые слова: мотив, мотивация, учебная мотивация, мотивация достижений, успешная профессиональная деятельность, мотивационная сфера, успех.

L. Gren'

Development of Students' Motivation Sphere as a Basis of Achieving Success in Future Professional Activities

Article deals with the issue of forming students' motivation for successful professional activities. The features of motivation for teaching and motivation for achievement of success in future professional activity are examined. Teachers of higher educational establishments are given recommendation in forming motivation for achievements.

Key words: motive, reason, motivation, teaching motivation, motivation for achievements, successful professional activities, motivational sphere, success.

Стаття надійшла до редакції 18.08.2010 р.